4. Punkthinnangute teooria

Empiiriliste momentide meetod

p-järku moment punkti *a* suhtes $\int_{-\infty}^{+\infty} (x-a)^p f(x)dx$.

on avaldise $(x-a)^p$ keskväärtus. Vastav empiiriline moment on sama avaldise aritmeetiline keskmine üle valimi

$$\frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i-a)^p}{n}.$$

Empiiriline esimest järku algmoment m ($p = 1$, $a = 0$) on aritmeetiline keskmine. Intuitsioon ütleb, et see võiks sobida keskväärtuse hinnanguks. Teist järku tsentraalmomendi ehk dispersiooni hinnanguks võiks valida teist järku empiirilise tsentraalmomendi

$$s^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i-m)^2}{n}.$$

NB! Selles avaldises on probleemne keskväärtuse μ suvaline asendamine hinnanguga *m*.

Sageli arvutatakse lisaks veel kolmandat järku moment, mis iseloomustab tihedusfunktsiooni asümmeetriat ja neljandat järku moment, mis iseloomustab tihedusfunktsiooni ekstsessi.

Hinnangufunktsiooni omadused

Valim $\boldsymbol{x} = \{x_1, x_2, \ldots, x_n\}$, hinnatav ξ, hinnangufunktsioon $T(\xi)$.

Hinnangu nihe $\mathrm{E}T(\boldsymbol{x}) - \xi$.

Hinnangu mõjusus ehk konsistentsus.

Hinnangu hajuvus ja efektiivsus $\mathrm{E}\{T(\boldsymbol{x}) - \xi\}^2$.

Hinnangu arvutamise kulud.

Parima hinnangufunktsiooni probleem.

Suurima tõepära meetod

Kui kahe sõltumatu juhusliku sündmuse tõenäosused on P_A ja P_B, siis nende koosjuhtumise tõenäosus on $P_A \times P_B$.

Kui kahe sõltumatu juhusliku suuruse tõenäostihedused on $f_A(x)$ ja $f_B(x)$, siis nende kombinatsiooni tõenäosustihedus on $f_A(x) \times f_B(x)$.

Kui juhusliku suuruse tõenäosustihedus on $f_x(x;\,\xi)$, siis sõltumatute komponentidega valimi tõenäosustihedus on $f_{\boldsymbol{x}}(\boldsymbol{x};\,\xi) = \prod_{i=1}^{n} f_x(x_i;\xi)$.

Konkreetse hinnangu tõepärasus $\mathrm{L}(\xi;\,\boldsymbol{x}) = f_{\boldsymbol{x}}(\boldsymbol{x};\,\xi)$.

Meetod: valim $\boldsymbol{x}$ on antud, otsida ξ mille puhul $L = L_{\max}$.

Võte: $l(\xi;\,\boldsymbol{x}) = \ln \mathrm{L}(\xi;\,\boldsymbol{x}) = \sum_{i=1}^{n} \ln f_x(x_i;\xi)$.

Näide: Poissoni jaotuse parameetri μ hinnang λ

$$l(\lambda;\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^{n} \ln\left(\frac{\lambda^{x_i}}{x_i!} e^{-\lambda}\right) = \sum_{i=1}^{n} \left(x_i \ln\lambda - \ln(x_i!) - \lambda\right) ,$$

Ülesanne: lahendada võrrand $\mathrm{d}l/\mathrm{d}\lambda = 0$.

Vähimruutude meetod

Näide: Suuruse ξ korduva mõõtmise tulemused on $\{x_1, x_2, \ldots, x_n\}$.

Üksikmõõtmise hälve $(x_i - \xi)$. Hälvete hulga mõõt $S = \sum_{i=1}^{n} (x_i - \xi)^k$

Antud $\boldsymbol{x}$, leida ξ nii, et $S = S_{\min}$. Lahendada juhul $k = 2$ (miks 2?)

Põhimõte: hinnang leitakse nii, et hälvete ruutude summa $\Rightarrow$ min.

Mõõtmistulemuste keskpunkti ja hajuvuse hindamine

Tsentraalne piirteoreem, keskmiseusk ja Cauchy hoiatused.

Keskväärtuse efektiivne hinnang m normaaljaotuse korral
ja normaaljaotuse eriomadused. Hinnangu dispersioon.

Keskväärtuse efektiivne hinnang ühtlase jaotuse korral.

Dispersiooni ja standardhälbe hinnangud normaaljaotuse korral.

$\sigma(m)$ hinnang w/n ja n++ kompensatsioon.

5. Punkthinnangute arvutamine

Klassikaline lähenemisviis: keskmistamine vähendab juhuslikke mõõtmisvigu, järelikult tuleks mõõta nii palju kui jõuab ja kogunev andmestik hiljem keskmistamise teel kokku suruda.

Probleemid:

- müra normaaljaotus ei ole garanteeritud ja aritmeetiline keskmine võib osutuda halvaks hinnanguks,
- müra tegeliku jaotusseaduse kohta ei ole eelinformatsiooni,
- vaheandmete suur maht koormab arvutiressursse ja piirab sellega mõõtmissagedust.

Siit tulenevad soovitused:

- kasutada võimalikult robastseid hinnanguid,
- teostada eeltöötlus samaaegselt mõõtmistega ("on-line" meetod).

Hinnangu robastsuse tagavad:

- võimalike jaotuste hulga kohta tehtud eeldustele tuginevad meetodid,
- klassikalised suurte hälvete elimineerimise meetodid,
- mitteparameetrilised meetodid,
- totaalse tsensuuri meetodid.

Klassikalised on-line hinnangud

Aritmeetilise keskmise arvutamisel pole tarvis vaheandmeid salvestada. Kui üksikmõõtmise tulemus on x, siis mõõtmiste käigus kogutakse Σx ja kas hiljem või kohe arvutatakse $\bar{x} = \Sigma x / n$ (vaata DEMO1 protseduurid Teine ja Kolmas).

Tõenäosusteooria käsiraamatutest võib leida kõigi tsentraalmomentide avaldised algmomentide kaudu. Iga algmomenti saab aga arvutada samuti kui aritmeetilist keskmist andmeid säilitamata.

Ülesanne: kuidas leida standardhälbe hinnang kolme summa $n = \Sigma 1$, Σx ja Σxx järgi? Lahendus leidub näites DEMO1. Mõõtmise ajal kogutakse kolm summat väärtustest 1, x, xx. Pärast mõõtmisi arvutatakse:

$$n = \Sigma 1, \quad \bar{x} = \Sigma x / n, \quad \hat{s}_x^2 = \Sigma xx / n - \bar{x}^2 .$$

(Kas see on ikka sama algoritm, kui programmis DEMO1?)

Tsensuuri tehnoloogia

Massiivi minimaalse ja maksimaalse elemendi leidimise algoritm.
Üheastmeline ekstremaalväärtuste elimineerimine.
Hierarhiline ekstremaalväärtuste elimineerimine.

Hinnangute testimine

Analüütiline meetod.
Monte Carlo meetod.

```
Program KESKMINE;
        {Monte Carlo meetodi demonstratsioon}

Const n = 25; {yksikmootmiste arv}
      m = 5;  {     sqrt (n)     }

Type andmed = array [1..n] of real;


Function lugem (karbsed : boolean) : real;
   {Karbeste puudumisel Gaussi jaotusega m = 0, s = 1 suurus,
    karbeste esinemisel lisandub 1% toenaosusega lisaviga,
    mis on yhtlaselt jaotatud vahemikus [-100..+100]}
   Var x : real; i : integer;
   Begin
   x := 0;
   for i := 1 to 12 do x := x + random;
   x := x - 6; {Gauss m = 0, s = 1}
   if karbsed and (random < 0.01) then x := x + 200 * random - 100;
   lugem := x;
   End;


Procedure mullsort (var x : andmed);
   Var OK : boolean;
        i : integer;
        a : real;
   Begin
   repeat OK := true;
      for i := 2 to n do if x [i-1] > x [i] then begin
         a := x [i-1]; x [i-1] := x [i]; x [i] := a;
         OK := false;
      end;
   until OK;
   End;
```

```
Procedure statistika (x : andmed;
                    var
                     km {mediaan},
                     k0 {totaalkeskmine},
                     k1 {valistatud ekstremaalvaartustega keskmine},
                     k2 {kvartiilidevaheline keskmine},
                     k5 {5-ste ryhmade tsenseeritud keskmiste
                                        tsenseeritud keskmine}
                        : real);

   Var          i, j, k : integer;
      a, b, s, min, max,
         vs, vmin, vmax :real;
   Begin

   {On-line rezhiimis teostatavad arvutused}

   {Totaalkeskmine}
   s := 0;
   for i := 1 to n do s := s + x [i];
   k0 := s / n;

   {Ekstreemumtsenseeritud keskmine}
   s := x [1]; min := s; max := s;
   for i := 2 to n do begin;
      s := s + x [i];
      if x [i] < min then min := x [i];
      if x [i] > max then max := x [i];
   end;
   k1 := (s - min - max) / (n - 2);

   {5*5 tsenseeritud keskmine}
   vs := 0; vmin := 1E33; vmax := -vmin;
   i := 1;
   for j := 1 to m do begin
      s := x [i]; i := i + 1; min := s; max := s;
      for k := 2 to m do begin;
         a := x [i];
         s := s + a;
         if a < min then min := a;
         if a > max then max := a;
         i := i + 1;
      end;
      b := (s - min - max) / (m - 2); {m mootmise tsenseeritud keskmine}
      vs := vs + b;
      if b < vmin then vmin := b;
      if b > vmax then vmax := b;
   end;
   k5 := (vs - vmin - vmax) / (m - 2);
   {ylesanne 1 : kirjutada viimane algoritm ratsionaalsemalt
                 kogudes kohe (m - 2)^2 arvu summa}
   {ylesanne 2 : kirjutada algoritm m^k mootmise k-astmelise
                 tsenseeritud keskmise arvutamiseks}
```

```
   {On-line rezhiimis mitteteostatavad arvutused}
   mullsort (x);

   {mediaan}
   km := x [13]; {mediaan NB! arvulised indeksid
                            demonstratsiooni lihtsuse huvides}

   {kvartiilidevaheline keskmine}
   s := 0;
   for i := 7 to 19 do s := s + x [i];
   k2 := s / 13;

   End;


Procedure MonteCarlo (kordi : integer; karbsed : boolean; var f : text);
   Var i, j : integer;
       km, k0, k1, k2, k5 : real;
       sm, s0, s1, s2, s5 : real;
       x : andmed;
   Begin
   randomize;
   sm := 0; s0 := 0; s1 := 0; s2 := 0; s5 := 0;
   for i := 1 to kordi do begin
      for j := 1 to 25 do x [j] := lugem (karbsed);
      statistika (x, km, k0, k1, k2, k5);
      sm := sm + km*km;
      s0 := s0 + k0*k0;
      s1 := s1 + k1*k1;
      s2 := s2 + k2*k2;
      s5 := s5 + k5*k5;
   end;
   sm := sm / kordi;
   s0 := s0 / kordi;
   s1 := s1 / kordi;
   s2 := s2 / kordi;
   s5 := s5 / kordi;
   writeln (f, sm:18:4, s0:9:4, s1:9:4, s2:9:4, s5:9:4);
   End;



VAR i : integer;
    f : text;

BEGIN
assign (f, '\b\keskmine.txt'); rewrite (f);
writeln (f, 'Karbesteta  mediaan  totaal  -minmax   7...19     5*5');
for i := 1 to 5 do MonteCarlo (10000, false, f);
writeln (f);
writeln (f, 'Karbestega  mediaan  totaal  -minmax   7...19     5*5');
for i := 1 to 5 do MonteCarlo (10000, true, f);
close (f);
END.
```

Karbesteta	mediaan	totaal	-minmax	7...19	5*5
	0.0645	0.0402	0.0414	0.0488	0.0532
	0.0630	0.0397	0.0407	0.0479	0.0529
	0.0647	0.0404	0.0416	0.0485	0.0538
	0.0625	0.0400	0.0410	0.0478	0.0528
	0.0634	0.0406	0.0417	0.0488	0.0531

Karbestega	mediaan	totaal	-minmax	7...19	5*5
	0.0637	1.3355	0.0924	0.0490	0.0534
	0.0646	1.3791	0.0868	0.0488	0.0525
	0.0638	1.3041	0.0926	0.0487	0.0538
	0.0646	1.3950	0.0955	0.0493	0.0541
	0.0643	1.3749	0.1020	0.0494	0.0536

Ülesanne: Kuidas realiseerida sügavamat hierarhilist tsensuuri, näiteks 5*5*5, 7*7*7*7 jne.?

Lahendus:

```
Function Keskmine (grupp, hierarhia : integer) : single;
   Var i : integer; x, s, min, max : single;
   Begin
      s := 0; min := 1E33; max := -min;
      for i := 1 to grupp do begin
         if hierarhia = 1
            then x := lugem
            else x := Keskmine (grupp, hierarhia-1);
         s := s + x;
         if x < min then min := x;
         if x > max then max := x;
      end;
      Keskmine := (s - min - max) / (grupp - 2);
   End;
```